

**ԱՂԳՈՐԹԻՆ ԹԵՐԹԵՐԻ ԺՈՂՂԷՓՈԻՆՑ**

1. Քնն նախկան դատմութիւնը: — 2. Մշտնջող շնորհատուրք եւ հարստութիւն: — 3. Ծր. Լալպիսանքի յօդուածները: — 4. Ժողովրդական երգեր: — 5. Հնութիւնը: — 6. Հայերն պատարագի տպագրութիւնը: — 7. Լաւազական ցաւակի բանակիւնը: — 8. Մեր ինքնուրոյն գրականութիւնը: — 9. Ներշնչող լինք: — 10. Դերասաններն եւ — քարեզոյնները: — 11. Տառապնաց օգնութիւն: — 12. Երգիծարանական: —

1. «Հիւ հայ-իւն Գրեթերն» — «Արձա-գանդի» մէջ (Թիւ 26) կը կարգանք. «Ազգայնա-դատարկից մեզ քրտւմ են. «Այստեղ իբրեւ եղե-լութիւնն դատմում են, որ Հաղատա Սանահնի Հողերի վրայ բանելիս — (երկաթուղւոյ ճանա-պարհ), մշակներին յաշկուել է մի մետաղայն ա-մանով ոսկիներ գտնել (Հին դրամներ, Տայիական դրամներ կրող), որ ինչպէս ստւած են իրանց ձեւ-քից ելել է, որովհետեւ կապտաւուն իմացել է եւ պահանջել նրանցից, իսկ նրանցից էլ վեր է առել ոստիկանութիւնը: Իբրեւ թէ բոլոր սոսկի դրամներն բաշտ Երեք փութի չափ է: Այս փողը գուրս է եկել վանական Տաղի վիճիկ, որեք փութ ոսկի գրամ, իւր միտր ստուգութեան կը կարօտի, քանի որ ամբողջ Թղթակցութեան մէջ «գառ-մում են» ինչպէս ստւած են, եւ այլն, անստույգ անհամապատասխաններ կան: Եթէ ստուգութիւն իւրը, Տայիական ուսերգութեան սոսկիներ պիտի բլլան (որ ցարդ հարկն 8 հատ պահանջու է, մին՝ Վիեն-նայի Միւխթարեանց թանգարանը):

2. Մշտնջող նշանակութեան հարաւորէ: Ա. Կ. ստորագրութեանը «Կար Գրաթի» (Թիւ 39) յօ-դաւածագիրը մանրամասն կը ստորագրէ Մեծցւոյ տր արարողութիւնները: Մուգուած չեն այս առ-թիւ երգուած տառական երգերը: Թեպէտ շատ անգամ գրուած է արեւմտեան հայ լեզուայց մէջ այս նիւթին վրայ, բայց միշտ չափեղծութեան գուրի չէ Ա. Կ. ի յօդուածը: Յառա՛ջ կը բերենք այս երգերէն մէկը.

Թագւոր բարով, հազար բարով,  
Կանչէք ի դայ թագաւորի հէր.

Թագ ի դայ դարպասի Նէր.

Թագւոր բարով, հազար բարով:

Կանչէք ի դայ թագաւորայ մեր

Ի դայ նստի Ս. սեղանի,

Չոր զարկի թագաւորի շքին:

Թագւոր բարով, հազար բարով,

Ահա բնական եւ անսխեմեմէթ ասոյ մը, որ ինչպէս յօդուածագիրը կ'ըսէ, «...իւնչեմ» է մեզ Խարեանցւոյ Արտաշէսի եւ Սաթիկեան հարա-նախաձեռնը.

Տեղ ոսկի տեղայր ի փեսայութեան Արաա-շիւի,

Տեղայր մարգարիտ ի հարմութեան Սա-թիկեան», նոյն թերթին մէջ 1890-է թուին մէջ Ա. Կ. կը խօսի «Մեծցւոյ ծառ քարգորիկ» վրայ:

8. Եր. Լալպիսան յօդաւորէ: «Մշակի» մէջ (Թիւ 27) հետաքրքրական տեղեկութիւն մը կայ. Գրաթի «Société des Traditions populaires» օրգան «Revue des traditions populaires» ամ-սադրի այս տարբայ յաշկարի համարում տպուած

է մի յօդուած «Հայաստանի հին պատմական եր-գերը եւ փոքրիկ տառագրութիւնները» վեր-նագրով. աշխատութիւնն էր. Լ. ի. Բալպիսանի հին պատմագիրներից միայն 5—6-ի մէջ կարելի է գտնել Լ. ի հին պատմական երգերի եւ փոքրիկ տառական տառագրութիւնների բերկերը: Այդ տղ-բիւրներն են Մար Արտա Կասիան (? recte Խորե-նայեցի հնարած անհնուարութիւն), Խորենայի, Ագաթանգեղոս, Փափաստ Բիւզանդայի եւ Գրի-գոր Մագիստրոս Այդ տղերքները մանրամասն կերպով ուսումնասիրել են հայր Գաթրաններ, Խմիր, Դիւթիւրի, Պալաստեաներ, Ֆետտեր, հայր Յաչնայ, եւ այսպէս ուսումնասիրութիւն-ների վրայ հիմնուած՝ յօդուածագիր Լալպիսանը կամենում է ամօթագրել երազական ուսումնա-կան աշխարհը Լ. ի հին պատմական երգերի եւ փոքրիկ տառական տառագրութիւնների հետ: Յօդուածը հետաքրքրական է եւ, ինչպէս երեւում է, պէտք է շարունակել մի քանի համարների մէջ, եւ վերջիւ ի վերջ կ'ստանալաներու ուսումնասիրած տե-սութիւններին բոլորովին նոր հայեացքներ կան այդ յօդուածին մէջ, առ յայն չենք գրեմք, քանի որ բնագիրը տեսած չենք:

4. Ժողովրդական երգեր: «Երեւելքի» մէջ (Մարտ. 20) այս բնագրում յօդուած մը կայ, թեպէտ գաղղիական բարուց վերաբերեալ, տակաւ կը նշանակենք յօդուածին վերջին մասը. «Ժողո-վրդական երգը կ'անդրէ բանաստեղծութիւնն է, բարձրեւ, դէպքերու ցոյցումը: Չուարթ կամ մեղանդակը, հեղանո կամ զայրացական, թերթ կ'անդրէ ոգեւորութիւնը կը յիշեցնէ եւ մերթ խաղաղի օրեր, մերթ ամբիւնի ուրախութիւնը ու մերթ արտաճիւթը: հնու թիւիք մանասար գրում մը կու տայ այդ երգերուն, զոր գուրգուրանքով պահել գիտնալու է»:

5. Հնա-Եւրոպայի Եւթմածնէն կը գրեն «Արձա-գանդի» (Թիւ 30) «Ամին 3ին (Մարտ) եր Դե-հափառի հրամանով քանդուած էին հին Ժառան-գաւորաց ուսումնասիրի հարաւորի մասը (հիւնո-սայինն արդէն անցեալ աշնան էին հարթել): որ մի Ժամանակ սինթոք եւս դարձաւ, գտան Սիմեոն կաթողիկոսի անանով կոչուած աշտարակի (բարթ) մի Ժամեկեալ ներքնայարի սեղեկում 975 եւ հե-տեւեալ օրը 345 կտոր անթիւներ, մեծ մասամբ պղնձե արեւմտի, կաթմաներ, շղթաներ, աստուր-բ-լու իշտ, երկաթի ահագին կտորներ: Պղնձե արեւմտիներից շատերն անագած չեն եւ սոցոյ վրայ կարգացցում է «ի գուռն Եւթմածն», 150 —160 տարուայ, մեղք տեսանք: Դժուար է առ-ոյթմ ճշգրիտ նկարագիր հաղորդել ձեզ. ահագին բազմութիւն Աղագարշտարակի հասարակութեան դագար չէ տալին: Չարմանային այն է միայն որ այս մասին ցարդ միտքանութիւնը օգնել չգիտէր, Երեւի ներքին թեւաց եւ պատեղագիտի Ժամանակ Ս. Եւթմածնի միտքան տեսանքները պահել են եւ փոխել, բայց այնուհետեւ չեն վերադարձնել: 2-ներ կ'ըստը բնութիւն թէ ինչպէս նամակագիր 150—160 տարուան հնութիւնն կու տայ «աստա-նորդական կիւնքները, որ հայեր 1791 հնու-րուեցան, եւ 1800ին Գաղղիա ներմուծուեցան,

Գերմանիա 1868ին, իսկ Ռուսաստան բնական է շատ աւելի ուշ, բայց ոչ ընդհանուր. ուրեմն ինչպէս կարելի է էշմիածնի նմանքի մէջ գտնել այս չափերը: Կամ՝ «տասնութական կէտք» բուսածը պարզ աւտական կընենք են, եւ կամ՝ 160 տարւան բուսած հնութիւնը՝ ենթադրութիւն մըն է առհիմն:

6. Հայերէն պատեր-գէ պարգեւ-իմ-նը: Ապրիլ ամսայ «Շաղկիփնջին», մէջ (թիւ 14) նշանակած էինք թէ Պր. Էկմայեանի ձայնագրած պատարագին նկատմամբ խորհրդածութիւններ կ'ըլլան: «Անգաւանդ», (թիւ 32) կը ծանուցանէ թէ կազմուած յանձնաժողովը զեկուցում մը պատրաստելով սկսած է լըծորէն մտածել հրատարակութեան վրայ: Պիտի բաղկանայ. ա. հառաւային (խաղեր) արական խմբի համար. բ. քառամային խումբ (— Gemischte Chor) խմբի համար. բ. եռանային արական խմբի համար. գ. մեծ ամենաբարձր յայնաւոր շարականներու Նոթաներ: Գործին զբոթիտալը պիտի բաղկանայ 400—415 երեսն. իսկ Նոթաներու ասանձին 4 ձայնիւրի համար, պիտի կազմէ 320 երես. ընդ ամենն ուրեմն 735. Առ այժմ՝ միայն 600 օրինակ հրատարակել կ'ուզուի: «Քննելով գործի որոնք տպագրել, յանձնաժողովը պարզեց որ եւրոպական նոտաներն աւելի գեղեցիկ, մաքուր, ճիշդ եւ համամաստարած առաջադրուած են ամենից լուս. Լայպցիգում, ուր յայտն է, որ գտնուում են նաեւ Վիեննայի Միխիլ-Բարեն միաբանութեան տպարանի գեղեցիկ տառերը:» Գծաբանարար վերջին տողեր ճիշդ չեն: Լայպցիգի տպարանները Վիեննայի Միխիլ-Բարեն տառեր չկան, այլ հառաքանա տառեր, որ ամենեւին գեղեցիկ չեն: Բարեբաւր անձ մը դրոշուուր է, որ պիտի նուիրէ տպագրութեան ամբողջ ծախքը՝ որ է 3600 ռուբլի:

Այս շատ կարեւոր հրատարակութեան համար մատչիլ կ'ընենք, թէ առանձին հոկտեմբերին կարելու է, վասն զի՝ հայերէնի անհամալիրութեան կրնայ տպագրութիւնը բոլորովին վաճառաւորի ըլլալ, եթէ իւրաքանչիւր նոտայի տակը գրուելու բառերն տեղափոխութիւն կրնն, որ օտար հրատարակչներու ձեռքով շատ գիւրաւ կրնայ պատահիլ:

Թանձնաժողովի անդամներն են Բժշկապետ Էաջարեանեանց, Բժշկապետ Ա. Եսայի Բաբայեանց, Բովհաննէս Ծովակեանց, Պետրոս Ալեքիկեանց, Կորսպետ Զալպարեանց:

7. Լըբեթաճ ցառիլ Բանի-ի-Նայ: Բառ-պայքար կը մշտի այս միջոցին առաւանդը երկու լրտեսայ՝ «Մշակի» եւ «Արեւիկայի» մէջ. Բառ-անաւանդները, վասն զի երկուսորմանի բանակաւի-ներն այլ անձնակազմութեան պահապանքի եւ լուստանքի փոխաւեան: Հեռաւոր ընթերցողն ալ դիտողը հարկ է թէ բաղձնը մը յայտնէ. երբայրապաւնութիւնը միշտ առել է աւարկաւոր եղեւն-նազօրութիւն է. բայց մանաւանդ այգի-ի-Բառ-անի ճի կ'անենայ իւր մանապան վաճառներն որ ալ: Պիտի շնորհարարներն այս կողմնակցութիւնն որ առաջները պիտի ըլլայ, այսպիսի անօգուտ բանա-կուինքու իւր գանձերը գոյնելու մէջ. Յայտնի է

թէ վերջին խոսքն ունենալ ուղղը իրաւունքն ալ իւր կողմէ չ'ունենար միշտ...

8. Մեր Ինտեր-նայի քրոյ-նախ-նային: Թարգմանութիւն եւ ինքնագրութիւն «ա՛յս գրական հուշեան գարգաւման երկու յառաջադրիչները, բայց գծաբանարար երկուքն ալ շատ գանգալ կը գործեն հայ գրականութեան մէջ: Թող վեպերը, գրեթէ ամենեւին դատական թարգմանութիւն չունինք, իսկ ինքնագրութիւններ շատ աւելի նուազ եւ գրեթէ աննշան է ասանց թիւը: «Մեր գրականութեան ինքնուրոյն ճիւղը, կ'ըսէ «Մշակը» (թիւ 34) ընդհանուրապէս կանգ է առել, եւ մենք չենք կարող վերջին տարիները հրատարակված գրուածքներին մէջ մասնաւոր ա՛նկ որ եւ է վերական, գրամաթական, բանաստեղծական հեղինակութեան վրայ, որը իրաւունք ունենար մի աչքի ընկնող գործ համարվել: Գրականութեան մէջ ինքում են պերթօզներ, Ժամանակամիջոցներ, երբ խոյր տալանդներին մանկելով, հրապարակ չեն գալիս նրանց հաստատ, կամ նրանցից բարձր տալանդներ, երբ ստեղծագործող միտքը կարծէք մի առ ժամանակ կանգ է առնում. եղած գրողները՝ իբրեւ գեւ. եւս չը կազմակերպված, իրանց ընդունակութեան եւ տալանդի զաւարթ-նակեանքն չը հասած, վերջնականապէս չը ձեւա-կերպված ոյժեր: Եւ մեր Ժամանակակից ինքնու-րոյն գրականութիւնը այդ վիճակի մէջ է, ... «Մենք հաւատում ենք, կը յաւելու նոյն լրա-գիրը, որ մեր գրողները չըլձանց դուրս կու գան շատ խորը, գուցէ եւ տալանդաւոր նախորդներին զերազմեցող ոյժեր. բայց քանի որ այժմ չը կայ, քանի որ ինքնուրոյն գրականութիւնը չէ կարող առ այժմ գոհացնելը հասարակութեան մտաւոր պահանջներին եւ նրա ընթերցատարութեան, ուրիշ ելք չէ մնում, բայց թե՛ յոյժ տալ, տաւջ մղել թարգմանական գրականութիւնը»:

9. Ներշնչու լրեր: «Արեւիկի» մէջ (30 Գարտ) խորհրդածութիւն մը կ'ընէ Տիգրան Ա. Հրատարակչական եւ Բարեգործական ընկերու-թեանց նկատմամբ «Հասան Ամսօրեայի» քաղաքային լըբեթն վրայ, որոնց վրայ կը յաւելու նոյն գրիչը քանի մը քրտապա խօսքեր, զորոնք որ հաղորդենք որն ընթերցողաւ: «Մեզի համար, որ հեռուէ հեռու կը լսենք այդ գրական ու մարդա-սիրական երկու մեծ հաստատութիւններուն — «Հաստատութիւնը ու Բարեգործը» — յարաւան աշխատութեան արեւադանդները, բաւական չէ միայն քրտանները հարկ մը մատուցանել: Հոս ալ (այս-ինքն ի Վ. Պոլսի) շուրճերը միմէ Միապետի ընկե-րութիւնը, Հիւանդանոցը, Որբանոցները, նախա-նախնդիք ըլլալը զանազն պահելու, քարապանքն արեւկարգ լըբեթի մը մէջ, նոյն քրտաններն ի-րաւունք ունենալու համար Արեւելեան Հայերէն: Չունենք մեր ազգատ գաղութականները, որոնք օգնութեան ձեռքի մը կը քաօտին, քրիչ վատա-կաւորներն, որոնց ձեռագիրները գարակին մէջ կը մնան փոշիներու տակ ու Միենեանի մը կը ուղտան մամուլին յանձնուելու համար. իրենց ձակաւոր-գրին դէմ մըքառապանքու այդ զաւանդութեան մէջ, ուսանող, աւուցիչ, Տեղեւնի, թարգմանիչ, տա-

